

MIKÓ ÁRPÁD

NICOLAUS, SCRIPTOR LIBRORUM SERENISSIMI MATHIE REGIS
A CORVINA KÖNYVTÁR BUDAI SCRIPTORA

Mátyás király budai könyvtárának, a Bibliotheca Corvinának a kutatása az utóbbi időben teljesen új szempontokkal gazdagodott. A könyvtára – egészen pontosan történetének utolsó éveire – önálló, új egységként tekintünk. Ennek a könyvtárnak – a voltaképpeni Bibliotheca Corvinának – a kialakulását, a sok korábbi elemből szerveződő összeállását vizsgáló kutatás nemcsak a miniátorok meghatározásában, a stíluskritikai és ikonográfiai problémák megoldásában merül ki, hanem a korábbiaknál jóval összetettebb módon közelít a tárgyahoz, amelyhez a budai scriptorok elkülönítése, a humanisták szövegkritikai munkájának felismerése és persze a könyvkötő működése is szorosan hozzá tartozik.

Különösen fontosak Zsupán Edina új kutatásai. Sikerült több jelentős corvináról is bebizonyítani, hogy Budán másolták őket, vagyis hogy a kódexek „szövegteste” Budán készült.¹ A Corvina budai scriptorairól nem sok szó esett eddig. Mintegy hatvan évvel ezelőtt Csapodiné Gárdonyi Klára foglalkozott azokkal a kódexekkel, amelyek másolói azonosíthatóan olaszok voltak,² és rendkívül fontos a mi szempontunkból az a munka is, amit Albinia C. de la Mare végzett el, összeállítva a firenzei kódexek másolóinak adattárát 1985-ben.³ Zsupán Edina nagy érzékenységgel, jó vizuális memóriával megáldva vette sorra, vizsgálta meg azokat a műveket, amelyek ebből a szempontból nem illettek a Corvina firenzei kéziratjai közé. Nagyon fontos kódexek pedig ezek: a Ransanus-corvina,⁴ azután a müncheni Beda Venerabilis-, a Philostratus- és az Averulinus-corvina, valamint a Nagylucsei-psalterium.⁵ Mindegyik lapjainak durvább kivitelű, közép-európai pergamen az anyaga, nem itáliai, finom pergamen, és a másolók kezét – kézírásuk csak rájuk jellemző, egyedi vonásai alapján – meg lehetett határozni. Ed-

dig két scriptor keze különíthető el. Az írás mind-egyikben a humanista szóhasználat szerint a *lettera antiqua*, modern terminussal: humanista könyvírás (*humanistica textualis formata*).⁶

A Budán működő scriptorok kezét tehát – legalább metaforikusan – meg lehetett ragadni, nevük azonban továbbra is rejtve maradt. Egyedül a Bonfini nagy történeti művét másoló Johannes nevét ismertük, azt is Ulászló idejéből.⁷ Az Oláh Miklós *Hungáriájában* megörökített adatot, miszerint harminc másoló is dolgozott Mátyás király számára Budán, korábban nem illett egészen komolyan venni. Ha a szám valószínűleg túlzás is, most már – a budai műhelyben készült másolatokat látva – Oláh értesülését nem lehet minden további nélkül a korai Mátyás-kultusz mitikus elemei közé sorolni.

Amint ilyenkor lenni szokott, felbukkant egy újabb név Magyarországon. Véletlenül, de nem váratlanul. Mikó Gábor talált rá az Oláh-formuláriumban.⁸ Az okleveles adat kiragadott részlete így szól: *Magister Nicolaus alias scriptor librorum serenissimi Mathie regis*.

Az apró adat persze sok történeti és filológiai problémát vet fel. A formuláriumok szerkesztői ugyanis általában minden konkrét adatot, utalást kihagytak a szövegekből. Itt sem lehetett elsősre tudni, hogy pontosan ki írta a levelet, kinek, és azt sem, hogy mikor. Mivel a tágabb szövegkörnyezet arra utal, hogy a formulárium összeállítója a királyi kancellária leveleiből válogatott és a datálható iratok szinte mind Ulászló-koriak,⁹ ezt a levélformulát is ekkorra lehet kelteznünk és Budára lokalizálnunk. A levél írója szerint a *scriptor* a levélírás idején leginkább Erdélyben tartózkodott. Az, hogy korábban Mátyás király könyveinek a másolója volt, ekkor is rangot jelentett, és arról is tanúskodik az említés,

hogy *Nicolaus* ekkor már nem volt a király – valószínűleg Mátyás utódja – könyveinek a másolója.

A levél címzettje minden bizonnyal Bakócz Tamás bíboros volt, aki ekkor Rómában tartózkodott (1512. január 26. – 1513. november 6.).¹⁰ A levélíró valószínűleg Várdai Ferenc erdélyi püspök (1513. július – 1524. október),¹¹ aki azt kéri, hogy *magister Senis* érdemeire való tekintettel ennek *frater germanusa*, *magister Nicolaus alias scriptor librorum serenissimi Mathie regis* – aki a levélíró erdélyi factora – számára valamely egyházi javadalomra szerezzen pápai ígérvénylevelet. Ez a bizonyos *magister Senis* az egyetlen azonosítható személy a levélben: Filippo Sergardi (Philippus de Senis) (1466–1536), kúriai jövedelemhalmozó klerikus, aki Pietro Isvalies bíboros legátus magyarországi irodájának tagja volt 1500–1503-ban.¹² Utóbb esztergomi (1508), azután pécsi (1509–1512), majd győri kanonok (1510–1515), valamint az esztergomi Nagyboldogasszony-kápolna igazgatója volt (1512–1529).¹³ Bakócz 1512 januárjában Rómába érkezve az előző év szeptemberének végén elhunyt Pietro Isvalies palotájába költözött be, átvette „famíliájának” egy részét. Sergardi is ehhez tartozhatott, aki már magyarországi időzése alatt kiváló kapcsolatokat épített ki az esztergomi bíboros-érsekkel. Más magyarokkal, erdélyiekkel is: Sergardi 1523-ban szerepelt Lázói János telegdi főesperes, a római magyar gyóntató végrendeleti végrehajtói között.¹⁴ A levélíró *Nicolaus* Sergardi *frater germanusanak* nevezi, *Nicolaus* azonban nem szerepel a Sergardi-családfán; apjukat melleleg szintén Niccolónak hívták.¹⁵ Sienai eredetűek voltak (apjuk Montalcinóban látta meg a napvilágot), Filippo Sienában született, és már 1493-ban Rómába került, a Curia alkalmazásába. A modern kutatás szerint hatan voltak testvérek. A hatvanas évek elején születtek a legidősebbek: Ludovico 1460-ban, Girolamo 1462-ben. *Nicolaus* azonban lehetett távolabbi rokon is; a *frater germanus* fordulat

lat ebben az esetben kegyes csúsztatás volt. A Curia alkalmazottjai között egyébként akadtak *Nicolaus de Senisek*: 1464-ben egy *abbreviator* (*Nicolaus Laurentii de Senis*), 1506-ban egy *scriptor brevium* (*Nicolaus Tholomei de Senis*), 1509-ben egyenesen egy *Nicolaus de Sergardis, praesidens annone et mercium*.¹⁶ A forrásunkban szereplő *Nicolaus* azonban erdélyi factorként Magyarországon kellett tevékenykedjék, és kúriai alkalmazottként aligha kellett volna így protekcióznia.

Filippo Sergardi mentora, Pietro Isvalies bíboros – spanyol eredetű, szicíliai család sarja – II. Alfonz nápolyi király támogatója és VI. (Borgia) Sándor pápa bizalmasa volt; Magyarországra legátusként érkezett 1500 elején, hogy a török ellen kötendő szövetség ügyét előre mozdítsa. 1503-ban is még itt tartózkodott. Népes iroda intézte az ügyeit; egy részük már korábban is a római Curia alkalmazottja volt. II. Ulászló 1503-ban a pápával Isvaliest vesprémi püspökké nevezette ki, aki szeptember elején a püspökséget birtokba is vette. Szinte azon nyomban visszatért Rómába. II. Ulászlónak visszatérésétől kezdve a római Curiában folyamatosan jelen lévő diplomatája, bíboros protektora volt. Bakócz 1512 és 1513 között Isvalies „hagyatékára” alapozva építette ki a Magyar Királyság római képviselőinek sokáig működő modelljét.¹⁷

E kör pereméhez tartozott, ebben a körben tartották számon „Mátyás király könyveinek scriptorát”. Ez véletlennek aligha tekinthető. Várdai Ferencnek 101 kötetes könyvtára volt a gyulafehérvári székes-egyház 1521-es leltára szerint; 1531-ben két igen díszes kódexét regisztrálta az inventárium. A tulajdonában lévő régi, 14. századi pontifikáléba belefestette saját alakját és címerét.¹⁸ Bakócz Tamás számára Mátyás művészetpártolása mindig példa maradt.¹⁹ – Egyelőre többet nem tudunk *Nicolausról*; remélhetőleg még felbukkannak véle kapcsolatos adatok.

FÜGGELÉK

Missilis

„Reverendissime domine et domine graciousissime. Post debite perpetueque servitutis mee commendacionem, et si a longo tempore, quo d(ominacio) vestra reverendissima regnum hoc sua omnibus gratissima et iucundissima presencia viduavit, pro ipsius in me clientulum suum gracia et clemencia, mea multum intererat, ubi aliud argumentum et occasio scribendi vel in commune commendacionis litteras ad eandem dare, ignavia tamen mea fact[um], quo minus debito meo hucusque satisfacere, sed ne nunc quidem quum hec scriberem ulla res se offerebat, neque eciam ulli rumores aut novitates

erant, de quibus tanto principi et domino, ut est ipsa d(ominacio) vestra reverendissima a me scribi merito posset. Ne tamen ex diuturna intermissione commendacionis servitorum meorum gracia ipsius diminuatur, has ad eandem ea, qua fidum et addictum servitorem decuit animi s[ui] et devocione dandas duxi, supplicans eidem tanquam domino meo graciousissimo, dign[etur] me, qui ex pulveribus pedum vestre d(ominacionis) reverendissime prodiu commendatum habere eadem, qua prius et hucusque gracia et clemencia licet absentem prosequi, e[st] numero eorum, ad quos amor et benignitas ipsius defluit, continere, et vicio [...] non

ascribere huius preteriti temporis negligenciam, post hac crebrius in me gracie per litteras apud eandem recordabor. Ceterum supplico eidem d[ominacioni] intuitu primum cuiusdam venerabilis Senis magistri t., qui d[ominacioni] vestre r[everendissime] et suis omnibus servire semper in ecclesia potest, tum eciam contemplacione s[erviciorum] meorum litteras gracie expectative ad assequendum aliquod beneficium in

eadem ecclesia fratri germano eiusdem t., magistro Nicolao alias scriptori librorum serenissimi Mathie regis, nunc vero factoru meo in Transsilvania dare et concedere, etc.”

Oláh Miklós formuláriuma, fol. 154v (A kézirat lapang, a közlés a Magyar Országos Levéltár mikrofilm-másolata alapján: DF 281621, 615. dia).

JEGYZETEK

Szeretnék köszönetet mondani azoknak a történész kollégáknak, akik segítettek a kihagyásos szöveg megfejtésében, a szituáció deszifrozásában: mindenekelőtt Lakatos Bálintnak, Nemes Gábornak és C. Tóth Norbertnek. Magára a szövegre Mikó Gábor figyelt föl, az Oláh-formulárium feldolgozása közben. A lelet jelentős, kár lett volna vele várni a formulárium teljes szövegének a kiadásáig. Hátha tovább tudunk addig lépni. Ugyancsak szeretnék köszönetet mondani Zsupán Edinának, aki a kézirat elolvasása után remek kiegészítéseket javasolt. A tanulmány megjelenését támogatta az NKFIH 120495. számú projektje (A reneszánsz Magyarországon).

¹ *Zsupán Edina*: A Corvina könyvtár „első címerfestője”: stílushűség és imitáció. A Philostratus- és a Ransanus-corvina provenienciájához. Művészettörténeti Értesítő 66. 2017, 273–302; *Zsupán Edina*: A budai műhely. In: „Az ország díszére”. A Corvina könyvtár budai műhelye. Kiállítási katalógus. Szerk. *Zsupán Edina*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 2020, 21–62; *Zsupán Edina*: A Corvina könyvtár budai scriptorai. In: „Mestereknek gyengyének”. Ünnepi kötet Madas Edit hetvenedik születésnapjára. Szerk. Hende Fanni – Kisdi Klára – Korondi Ágnes. Budapest 2020, 125–137.

² *Csapodiné Gárdonyi Klára*: Mátyás király könyvtárának scriptorai. Petrus Cenninus. Magyar Könyvszemle 74. 1958, 327–344; *Csapodiné Gárdonyi Klára*: Mátyás király könyvtárának scriptorai. In: Az OSZK Évkönyve 1959. Budapest 1961, 159–177.

³ *Albinia C. de la Mare*: New Research on Humanistic Scribes in Florence. In: *Miniatura Fiorentina del Rinascimento, 1440–1525. I–II*. A cura di Annarosa Garzelli. Firenze 1985, I., 395–600.

⁴ *Zsupán Edina*: A Corvina könyvtár „első címerfestője”: stílushűség és imitáció. i. m. (1. j.)

⁵ *Zsupán Edina*: A budai műhely i. m. (1. j.) 37–38., 51.

⁶ *Zsupán Edina*: A Corvina könyvtár budai scriptorai. i. m. (1. j.) 128–132.

⁷ „Az ország díszére”. A Corvina könyvtár budai műhelye. Kiállítási katalógus. Szerk. *Zsupán Edina*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 2020, 346–347. (G3–G4. sz.) (Földesi Ferenc)

⁸ A levél teljes szövege a Függelékben olvasható.

⁹ A formulárium tartalmának, szerkezetének áttekintését l. *Mikó Gábor*: Oláh Miklós formuláskönyve. Bevezető tanulmány egy készülő kiadáshoz. *Történelmi Szemle* 61. 2019, 617–632.

¹⁰ *Fraknoi Vilmos*: Erdődi Bakócz Tamás élete 1442–1521. (Magyar Történelmi Életrajzok) Budapest 1889, 145–147. Bakócz hazatérteinek dátumát említi *Barta Gábor* – *Fekete*

Nagy Antal: *Parasztháború 1514-ben*. Budapest 1973, 23–28. L. még: *C. Tóth Norbert*: Az 1514. márciusi országgyűlés. Politikatörténeti események Magyarországon a parasztháború kitöréséig. In: *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Szerk. C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Budapest 2015, 32–33.

¹¹ *C. Tóth Norbert*: Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusai és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig. Győr 2017, 65–67.

¹² *Nemes Gábor*: Pietro Isvalies bíboros veszprémi püspök. In: *Folyamatosság és változás. Egyházszervezet és hitélet a veszprémi püspökség területén a 16–17. században*. A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2017. augusztus 30–31-én rendezett konferencia előadásai. Szerk. Karlsruzky Balázs – Varga Tibor László. Veszprém 2018, 9–46, különösen: 20, 25, 30–32.

¹³ *Köblös József*: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával) (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 12.) Budapest 1994, 438–439; *Fedeles Tamás*: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526). (Tanulmányok Pécs Történetéből 17.) Pécs 2005, 442; *Körmendy Kinga*: *Studentes extra Regnum*. Esztergomi kanonokok egyetemjárása és könyvhasználata 1183–1543. Budapest 2007, 89, 90, 210–211. (156. sz.); *C. Tóth Norbert*: Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája 1100–1543. Budapest 2019, 113, 115, 152.

¹⁴ *Lakatos Bálint*: Kálnai Imre főesperesi és királyi titkári kinevezése (1523–1525). Adalékok a pápaság magyar személyi politikájához Mohács előtt. *Századok* 144. 2010, 423; *Nemes i. m.* (12. j.) 25.

¹⁵ *Benedetta Borello*: Comprare e investire. Le case dei Sergardi a Roma tra Cinquecento e Settecento. Appunti su una ricerca in corso. Siena 2004. http://www.storia.unisi.it/uploads/media/borello_segardi.pdf (A letöltés ideje: 2018. április 23. – Lakatos Bálintnak köszönöm a cikket.)

¹⁶ *Thomes Frenz*: *Repertorium Officiorum Romanae Curiae. / Conspectus generalis personarum alphabeticus secundum ordinem praeonominum*. <https://www.phil.uni-passau.de/histhw/forschung/ror/> (A letöltés ideje: 2021. augusztus 19.)

¹⁷ *Nemes i. m.* (12. j.) 29.

¹⁸ Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 1799. *Berkovits Ilona*: Várday Ferenc pontifikáléja Bécsben. *Magyar Könyvszemle* 66. 1942, 259–266; *Balogh Jolán*: Az erdélyi renaissance I. Kolozsvár 1943, 318., 244–245. kép.

¹⁹ *Mikó Árpád*: A reneszánsz Magyarországon. Budapest 2009, 69–75.

NICOLAUS, SCRIPTOR LIBRORUM SERENISSIMI MATHIE REGIS
THE BUDA SCRIBE OF THE CORVINA LIBRARY

Wholly new aspects have lately enriched the research of the Buda library of King Matthias Corvinus, Bibliotheca Corvina. The library – in the last years of its history – is regarded as a self-contained new entity. Research has adopted a far more complex approach than earlier, including the differentiation of the Buda scribes, the recognition of the text critical work of the humanists and of course the activity of the book-binders. Of particular importance are the new investigations of Edina Zsupán, who has managed to prove that several important Corvina manuscripts were copied in Buda. They include the Ransanus codex (Budapest, OSzK, Cod.Lat.249), the Beda Venerabilis Codex (Munich, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 175), the Philostratus (Budapest, OSzK, Cod. Lat. 369) and the Averulinus corvinas (Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana, Lat. VIII. 2 [-2796]), as well as the Nagylucse Psalter (Budapest, OSzK, Cod. Lat. 369) adapting to the corvinas in all respects. The material of the folios of each is a more roughly finished Central European parchment and the copiers could be identified on the basis of the individual features of their handwriting. However, no names can be attached to them for the time being.

Unexpectedly, a datum was found in a diploma in which a certain *Nicolaus, alias scriptor librorum serenissimi Mathiae regis* can also be read about. The datum was found in a *formularium*, so the information about the *missilis* is defective, but the protagonists can be identified. The letter was written to archbishop cardinal Tamás Ba-

kócz who was in Rome at that time (1512–1514), and the writer of the letter was probably the bishop of Gyulaférvár Ferenc Várdai (1513–1524), who asked that in view of the merits of *magister Senis*, he should kindly try and get a papal promissory deed for some church stipend for his *frater germanus, magister Nicolaus alias scriptor librorum serenissimi Mathiae regis*. This *magister Senis*, the only person actually named in the letter, is Filippo Sergardi (Philippus de Senis) (1466–1536), a cleric with lots of curial stipends born in Siena. He visited Hungary as a member of cardinal Pietro Isvalies' legation (1500–1503). He established close relations with the cardinal and archbishop of Esztergom Tamás Bakócz and other Hungarians. This Nicolaus was his relative, who used to be the scribe of King Matthias' books.

MIKÓ Árpád művészettörténész, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet / art historian, ELKH Research Centre for Humanities, Institute of Art History, H-1078 Budapest, Tóth Kálmán utca 4. miko.arpad@abtk.hu, miko.arpad@gmail.com

Kulcsszavak: Bibliotheca Corvina, Mátyás király, scriptorok, Filippo Sergardi (Philippus de Senis), Pietro Isvalies, Bakócz Tamás, Várdai Ferenc / *Keywords:* Bibliotheca Corvina, King Matthias, scribes, Filippo Sergardi (Philippus de Senis), Pietro Isvalies, Tamás Bakócz, Ferenc Várdai

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)